

UOT 159,9

Rəna Nüsrəddin qızı Cəbraylova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Pedaqoji psixologiya kafedrasının baş müəllimi
<https://orcid.org/0009-0002-9335-4782>*

[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(1\).217-220](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(1).217-220)

TƏLƏBƏ GƏNCLƏRİN ÖZÜNÜREALLAŞDIRMASINI SƏCİYYƏLƏNDİRƏN PSIXOLOJİ ƏLAMƏTLƏR

Рена Нусреддин гызы Джабраилова

*старший преподаватель кафедры Педагогической психологии
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ САМОРЕАЛИЗАЦИЮ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Rena Nusreddin Jabrayilova

*senior lecturer at the department of Educational psychology
at the Azerbaijan State Pedagogical University*

PSYCHOLOGICAL SIGNS CHARACTERIZING THE SELF-REALIZATION OF STUDENT YOUTH

Xülasə. Elmi məqalədə tələbə gənclərin özünüreallaşdırmasını səciyyələndirən psixoloji əlamətlər müəllif tərəfindən ardıcılıqla araşdırılmışdır. Məqalədə müəllif tərəfindən tələbələrin özünüreallaşdırmasının aparıcı şərtlər ardıcılıqla şərh edilmişdir. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, universitetin fəaliyyətinə münasibətdə irəli sürülən şərtlər təhsil prosesinin fəaliyyətinin dəstəkləyici humanitar komponentləri kimi qəbul edilməlidir. Çünki tələbələrin təhsil və peşə fəaliyyətində özünüreallaşdırması pedaqoji şərtlərin məcmusu ilə müəyyən edilir.

Açar sözlər: *özünüreallaşdırma, özünüifadə etmə, şəxsi xüsusiyyətlər, elmi-innovativ iş, idrak və peşə maraqları*

Резюме. В научной статье были рассмотрены психологические признаки, характеризующие самореализацию студенческой молодежи. В статье автором последовательно разъяснялись ведущие условия самореализации студентов. Автор справедливо указывает, что условия, выдвигаемые в отношении деятельности вуза, следует рассматривать как поддерживающие гуманитарные составляющие деятельности образовательного процесса. Ведь самореализация студентов в обучении и профессиональной деятельности определяется совокупностью педагогических условий.

Ключевые слова: *самореализация, самовыражение, личностные характеристики, научно-инновационная работа, познавательные и профессиональные интересы*

Summary. In a scientific article, the author examined the psychological signs that characterize the self-realization of student youth. In the article, the author consistently explained the leading conditions for self-realization of students. The author rightly points out that the conditions put forward in relation to the activity of the university should be considered as supporting humanitarian components of the activity of the educational process. Because students' self-realization in education and professional activity is determined by the set of pedagogical conditions.

Key words: *self-realization, self-expression, personal characteristics, scientific and innovative work, cognitive and professional interests*

Tələbələrin psixoloji rifahını təmin etmək onların özünüreallaşdırma imkanlarının həyata üçün müasir ali məktəblər hazırlıq prosesində keçirilməsini təşviq etməli və genişləndirməli-

dirlər. Təhsil təcrübəsini keçərkən özünü reallaşdırmanın təminatı üçün ümumi əsas şərtlər nəzərə alınmalı və onlara riayət edilməlidir.

Aparığımız sorğular nəticəsində tələbələrin özünü reallaşdırmasının üç aparıcı şərtləri aşkar edilmişdir: 1) hazırlıq prosesində şəxsi iştirak; 2) hazırlıq prosesində qabiliyyətlərin açıqlanması; 3) universitet mühitinə sosial inteqrasiya.

Tədqiqatda təhsildə sosial-psixoloji xidmət ixtisası üzrə 100 tələbə iştirak etmişdir. Tədqiqat zamanı III və IV kurs tələbələri ilə müsahibələr aparılmışdır.

Sorğuda iştirak edən tələbələrin tezaurus konstruksiyalarına dair fikirləri əsasında özünü reallaşdırmanın kondisioner əlamətləri kimi şərtlərin məznu qısa şəkildə öz əksini tapmışdır. Müasir universitetin fəaliyyətinə münasibətdə bu şərtlər təhsil prosesinin fəaliyyətinin dəstəkləyici humanitar komponentləri kimi qəbul edilməlidir.

Birinci komponent – universitet hazırlığı prosesində şəxsi iştirak – həyatın cari dövründə əsas məşğuliyyət kimi universitetdə təhsil almağa münasibəti ifadə edir. Bu komponent tələbələrin universitetin yüksək elmi və innovativ fəaliyyətlərində, təlim-tərbiyə prosesinə onların marağında və məmnunluğunda, seçdikləri ixtisasın dəyərini dərk etmələrində, peşəyə yiyələnmək və gələcək işlərində uğur qazanmaq istəklərində təzahür edir. Tələbələrin peşə hazırlığı prosesinə şəxsi cəlb edilməsi həm də onların seçdikləri ixtisasın müəllimləri və magistrleri kimi olmaq və onlarla eyni olmaq istəyi, peşəyə daha yaxşı yiyələnmək, təhsildə, elmi sahədə özlərini anlamaq, universitet həyatının praktiki və dərsləndirən sahələrində özünü təzahür etdirmək istəyi ilə bağlıdır.

İkinci komponent – tələbələrin qabiliyyət və potensialının reallaşdırılması – onların şəxsi imkanlarının, resurslarının təlimdə özünütəminə və özünüifadə etmənin, habelə istedadın və cəhd etmənin inkişafını ifadə edir. Tələbələrin tamhüquqlü özünü reallaşdırmaları üçün ilk növbədə onlara şəxsi keyfiyyətlərini və resurslarını üzə çıxarmaq imkanı vermək, özlərini uğurlu və effektiv subyektlər kimi dərk etmək, onların elmi təhsil sahəsində söylərini dəstəkləmək üçün stimullar tapmaq lazımdır.

Üçüncü komponent olan *universitet hazırlığı prosesində sosial yaxınlıq və inteqrasiya* tələbəyə qayğı və diqqəti, habelə tək cə təhsil,

elmi, əmək deyil, həm də şəxsi problemlərin həllində universitetdən köməyin olması; universitetin mühitində etimad, qarşılıqlı yardım və dəstəyin olması, tələbələr arasında möhkəm dostluq əlaqələrinin inkişafını nəzərdə tutur.

Ali məktəblərin işində yuxarıda göstərilən şərtlərin nəzərə alınması ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyətini təmin etməklə yanaşı tələbələrin təhsil və motivasiya potensialını, onların əlverişli psixoloji vəziyyətini və universitetin təhsil mühitində inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə artıracaqdır. Tədqiqatımızda oxuduqları təhsil müddətində özlərini uğurla reallaşdıran tələbələrin əlamətlərini və davranış təzahürələrini müəyyən etməyə çalışdıq. Anket və sorğular keçirməklə tələbələrdən təhsildə, elmdə, idmanda və ictimai fəaliyyətlərdə uğurları ilə seçilən ən uğurlu tələbələrin şəxsi xüsusiyyətləri və davranış nümunələri ilə bağlı suallara cavab vermələri təklif edilmişdir.

Sorğu apararkən tələbələrə aşağıdakı suallara cavab vermələri tapşırılmışdır: “Universitetdə özünü reallaşdırmaya hansı şəxsiyyət xüsusiyyətləri kömək edir?”, “Uğurlu tələbə nə ilə fərqlənir?”, “Yaxşı nəticələr əldə edən tələbənin ali məktəb həyatına və təlimə yanaşması nə ilə səciyyələnir?”, “Sizcə, uğurlu tələbələrə universitetdə daha yaxşı oxumağa və özlərini reallaşdırmağa nə kömək edir?”, “Təhsildə və universitet həyatında özünü tam şəkildə reallaşdıran tələbələrin davranış və münasibətlərinin xüsusiyyətləri hansılardır?”

İlkin cavablar toplusunu topladıqdan sonra semantik mənalarına görə ən yaxın olan cavabları ümumiləşdirdik, seçdik və qruplaşdırdıq, onları fokus qruplarının bir hissəsi kimi tələbələrin müzakirəsinə çıxardıq. Qrup işi prosesində semantik xüsusiyyətlərinə görə bir-birinə yaxın olan cavab qrupları aydınlaşdırıldı və daha aydın ifadələrə gətirildi.

Nəticədə çətinliklərin öhdəsindən uğurla gələ bilən özünü reallaşdıran tələbələrin bir sıra əlamətləri və nümunələri formalaşdırıldı. Eyni işi ekspert qrupu kimi çıxış edən müəllimlər arasında da aparmışdıq ki, universitet hazırlığı prosesində əldə edilmiş formulaların sorğunun mövzusunda daha çox uyğunluğu qiymətləndirilmiş, sonra onların özünü həyata keçirməsi və fərdin uğurlu inkişafı baxımından əhəmiyyətinə görə sıralanmışdır. Tələbələrin şəxsi xüsusiyyət-

lərini, münasibətlərini əks etdirən və onları özünüreallaşdırmanın həyata keçirilməsinin atributiv əlamətləri kimi təyin edən bir sıra formulalar alınmışdır. Daha əhəmiyyətli olanlar tərəfimizdən müəyyən edilmişdir:

* öyrənmədə özünü sübut etmək istəyi, özünü ifadə etmək qabiliyyəti, güclü tərəflərini üzə çıxarmaq bacarığı; fəaliyyətin müstəqilliyi, özünə rəhbərlik və daxili potensiala güvənmə;

* fəaliyyətdə subyektiv əhəmiyyətli nəticənin əldə edilməsi, uğur qazanmaq arzusu və imkanı; işin məzmun xarakteri, fəaliyyətin predmetliyi və konkretliyi mənalı işə yönəlmə;

* işin mənalılığı, fəaliyyətdə semantik əlaqələrin reallaşması işə şüurlu yanaşma; işdə yaradıcı element, təcrübə imkanları, yeni biliklərin kəşfi, öyrənmə və fəaliyyət üsulları;

* fəaliyyətin çoxşaxəli xarakteri, elmi-tədqiqat işinin innovativ forma və metodlarının çevikliyi və şaxələndirilməsi; daxili məsuliyyət, işdə müəlliflik və iştirak haqqında məlumatlılıq, fəaliyyət prosesinin məzmununu layihələşdirmə imkanı;

* işdə məqsədyönlülük, həyatda məqsədin olması və ona universitetdə təlim və elmi-innovativ iş yolu ilə nail olmaq; işə davamlı maraq, fəaliyyətə şəxsi maraq, daha çox öyrənmək, kəşf etmək istəyi;

* işdə şəxsi səylər, fəaliyyətdə çətinlikləri və maneələri dəf etməyə hazır olmaq; fəaliyyətdə əməkdaşlıq, ünsiyyətin dialoji xarakteri, razılığa cəhd, ünsiyyət mədəniyyəti.

Tələbələrin cavablarının məlumatlarından görüldüyü kimi, özünüreallaşdırma və uğurlu inkişaf imkanları əsasən universitetdə tələbələrin təşəbbüslərinin və yaradıcı potensiallarının təşviqinə həm tədris prosesi çərçivəsində, həm də elmi, peşə, məktəbdənkənar fəaliyyətlərdə praktiki baxımdan diqqət yetirən şəxsiyyətyönlü forma və metodların qurulmasından asılıdır. Özünüreallaşdırma motivasiya-məqsəd komponentinin göstəricilərinə: idrak və peşə maraqları, özünüreallaşdırma komponentinin göstəricilər, biliyin effektivliyi və ardıcılığı; tənzimləyici komponentin göstəricilərinə – reflekslik və müstəqillik aid edilir.

Tələbələrin təhsil və peşə fəaliyyətində özünüreallaşdırması aşağıdakı pedaqoji şərtlərin məcmusu ilə müəyyən edilir: **məzmun-məqsəd** (tələbələrin subyektiv təcrübəsinin aktuallaşdırılması və onun peşə hazırlığının məzmununa daxil edilməsi, təhsildə tələbələrin subyektiv funksiyalarının genişləndirilməsi, təhsil prosesi, tələbələrin şəxsi peşə fəaliyyəti və davranış normalarının problemləşdirilməsi); **təşkilati və prosesual** (tələbələrin özünüreallaşdırmasını maksimum dərəcədə artırmaq üçün onlara peşəkar təlim verən müəllimlərin səriştəsi; təhsil prosesinin subyektlərinin dialoji qarşılıqlı əlaqəsi; müəllim tərəfindən tələbələrin fəaliyyətinin refleksli idarə edilməsi); **metodik və instrumental** (təlim prosesində interaktiv tədris metod və üsullarından istifadə etmək, tələbələri əlavə peşə təhsilinə cəlb etmək).

Tələbələrin təhsil və peşə fəaliyyətlərində özünüreallaşdırma səviyyəsinin yüksəldilməsi texnologiyanın tətbiqi ilə təmin edilir ki, bu da müəllim və tələbələrin münaqişə-dəyər, problem-məqsəd, mövzu-məzmun, təşkilati-əməliyyat, icraçı qarşılıqlı əlaqəni əhatə edir. Özünüreallaşdırmanın strukturunda üç komponent var: *motivasiya-məqsədli, məzmunlu və tənzimləyici*.

Motivasiya-məqsədli komponentinin tərkibinə ehtiyaclar, motivlər, özünüreallaşdırma məqsədləri daxildir. **Məzmun komponenti** insanın reallaşdırma biləcəyi hər şeyi, onun potensialını əks etdirir. Buraya meyllər, qabiliyyətlər, biliklər, bacarıqlar, bacarıqlar və s. aiddir. **Tənzimləyici komponent** fərdin dünya ilə qarşılıqlı əlaqə növünü xarakterizə edir. Buraya özünənəzarət, özünüqiymətləndirmə və özünüreallaşdırma prosesinin korreksiyası kimi komponentlər daxildir.

Tədqiqatımızda motivasiya komponentinin göstəricilərindən: koqnitiv və peşə maraqları öyrənilmişdir. Məzmun komponenti biliklərin sistemləşdirilməsi və səmərəliliyi baxımından qiymətləndirilmişdir. Tənzimləyici komponentin göstəriciləri kimi müstəqillik və refleksivlik tədqiq edilmişdir.

Tədqiqat çərçivəsində pedaqoji şərtlər tələbəyə daha yüksək səviyyədə özünüreallaşdırma imkanlarını təmin edən pedaqoji amillərin optimal məcmusu kimi başa düşülür. Tələbənin universitetdə təhsil və peşə fəaliyyətində öz potensialını reallaşdırması o zaman səmərəli olar ki, bu proses konkret məzmun-məqsəd, təşkilati, prosesual və metodik-instrumental şəraitin inteqrasiyası olan xüsusi təşkil olunmuş təhsil mühitinin tərkib hissəsinə çevrilsin.

Məzmun-məqsəd şərtləri kimi aşağıdakılar müəyyən edilmişdir:

– tələbələrin subyektiv rəyinin aktuallaşdırılması və onun peşə hazırlığının məzmununa daxil edilməsi;

– təhsil prosesində tələbələrin subyektiv funksiyalarının genişləndirilməsi; tələbələrin təhsil və peşə fəaliyyətinin və davranışının problemləşdirilməsi.

– təşkilati və prosesual şərait tələbələrin özünəreallaşdırması üçün ehtiyaclarına və ali təhsilin məqsədlərinə uyğun olaraq prosesin gedişində onların öyrənmə və özünəreallaşdırmasını intensivləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

İkinci qrupun şərtləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir: tələbələrin maksimum dərəcədə özünəreallaşdırmaları məqsədi ilə onla-

rın peşə hazırlığını təmin edən müəllimlərin səriştəliliyi; təhsil prosesinin subyektlərinin dialoji qarşılıqlı əlaqəsi; müəllim tərəfindən tələbələrin fəaliyyətinin refleksli idarə edilməsi.

Problemin aktuallığı. Elmi məqalədə universitetin fəaliyyətinə münasibətdə irəli sürülən şərtlər təhsil prosesinin fəaliyyətinin dəstəkləyici humanitar komponentləri kimi qəbul edilməlidir. Məqalənin zəruriliyi tələbələrin təhsil və peşə fəaliyyətində özünəreallaşdırmasının pedaqoji-psixoloji şərtlərin məcmusu ilə müəyyən edilir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müəllif tərəfindən tələbələrin özünü- reallaşdırmasının aparıcı şərtləri ardıcılıqla şərh edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev R.İ. Şəxsiyyət və onun formalaşmasının etnopsixoloji əsasları. – Bakı: Araz, – 2000. – 196 s.
2. Горбанева, Л.А. Методологические основы профессиональной самореализации личности / Л.А.Горбанева // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2011. № 2. – с. 3-4.
3. Ишмухаметов, Р.Р. Проблемы самореализации личности / Р.Р. Ишмухаметов. – М.: Красанд, 2010. – 104 с.
4. Самореализация - основание акмеологического развития: А.А. Деркач, Э.В. Сайко – Спб., 2010. – 224 с.

E-mail: rena.cebrayilova1234@gmail.com

Rəyçilər: *psixol.ü.fəls.dok.*, dos. **M.C. İsmayılova**,
psixol.ü.fəls.dok., dos. **Q.V. Rəhimova**

Redaksiyaya daxil olub: 09.02.2024.